

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات ۶۶ - ۵۳

## جایگاه اخلاق در عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای

گودرز بیرامی<sup>۱</sup>

عاطفه امینی نیا<sup>۲</sup>

سوده شاملو<sup>۳</sup>

### چکیده

تضمین صلح مستلزم تغییر الگوی دیدگاه مردم نسبت به خود و دیگران است. بر این اساس می‌توان حدس زد که جهان بدون سلاح هسته‌ای دقیقاً شبیه به دنیایی است که انسان آرزوی زندگی در آن را دارد. بسیاری از ما متقاعد شده ایم که استفاده از بمب هسته‌ای در هیروشیما و ناکازاکی در ۶ و ۹ اوت ۱۹۴۵ فاجعه انسانی بود که در حافظه تاریخ پاک نخواهد شد. جهان کنونی، جهان سلاح‌های هسته‌ای آزاد است در واقع، تمام جهان به آزمایشگاه عظیمی تبدیل شده و ما فراموش کرده ایم که ما به یک خانواده مشترک انسانی تعلق داریم و چگونه است که با وجود اینکه ۹۰ درصد از جمعیت جهان طرفدار حذف کامل سلاح‌های هسته‌ای هستند هنوز ۱۳ صنعت تسلیحات هسته‌ای همچنان به کار خود ادامه می‌دهد. این مقاله با روش توصیفی تحلیلی به دنبال پاسخ این سوال است آیا اخلاق تاثیری در عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای دارد یا خیر؟ نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که اخلاق در کنار تعهدات قراردادی می‌تواند نقش موثری در کنترل خلع سلاح هسته‌ای داشته باشد.

### واژگان کلیدی

اخلاق، سلاح‌های هسته‌ای، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، تعهدات اخلاقی.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی، گروه حقوق بین‌الملل عمومی، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی.  
Email: Goudarzbeyrami@gmail.com

۲. استاد یار گروه حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)  
Email: a.amininia@iauctb.ac.ir

۳. استادیار گروه حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.  
Email: s.shamloo@iauctb.ac.ir

## طرح مسأله

فرض اساسی این است که بقای انسان به بقای کل اکوسیستم بستگی دارد بنابراین، هر چیزی که آن را در معرض خطر قرار دهد مشکل بزرگ جهان امروزی است، به عنوان مثال تولید سلاح‌های هسته‌ای و کاربرد انرژی هسته‌ای، برای اهداف نظامی و غیرنظامی، بدون شک مورد توجه حوزه اخلاق زیستی نیز می‌باشد. امروزه اخلاق زیستی جهانی تلاش می‌کند تا عهد نهایی عدم تعارض را نه تنها بین انسان و طبیعت، بلکه در نوع انسان نیز برقرار و از آن محافظت کند. شکل‌گیری وجدان اخلاقی جدید توسط همان دانشمندانی آغاز شد که بر روی اولین سلاح‌های اتمی کار کردند و بدون شک موفقیت‌های چشمگیری را به دست آوردند، سطح عمومی آگاهی و هوشیاری را بالا بردند و شبکه وسیعی از انجمن‌ها، سازمان‌ها و موسسات، افراد ایجاد کردند. لذا «جهان بدون سلاح هسته‌ای»<sup>۱</sup> در گرو رعایت تعهدات قراردادی و رعایت «اخلاق انسانی»<sup>۲</sup> است. از آنجاییکه نظریه خلع سلاح هسته‌ای به صورت عملی وجود ندارد متأسفانه انفجارها برای آزمایش سلاح‌های هسته‌ای قوی و مخرب بیش از ۵۰ سال است که در جریان است.<sup>۳</sup> و بیم آن وجود دارد که دولت‌های هسته‌ای زرادخانه‌های خود را حفظ کنند<sup>۴</sup> از اینرو متن جدیدی با رویکرد به بند ۱ ماده ۲۶ معاهده تسلیحات اسلحه ۲۰۱۳ اضافه کردند<sup>۵</sup> که شامل معاهدات آینده هم باشد. (عسگری، حسین نژاد ۱۳۹۵، صص ۱۶۷-۱۶۸) به عبارتی به

- 
1. a nuclear weapons free world
  2. Human ethics
  3. Until the adoption of the Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT) by more than two-thirds of the General Assembly's membership on 10 September 1996. The USA signed but have not ratified it, however, until now they have substantially respected it
  4. A poll by WorldPublicOpinion.org of 19,142 respondents across 21 nations was conducted between 10 January and 29 August 2008, a collaborative research project involving research centers from around the world and managed by the Program on International Policy Attitudes (PIPA) at the University of Maryland. Margins of error range from  $\pm 2$  to 4 percentage points. The study included all nations with nuclear weapons (except North Korea) and the following non-nuclear nations: Argentina, Azerbaijan, Egypt, Indonesia, Iran, Kenya, Mexico, Nigeria, the Palestinian Territories, South Korea, Thailand, Turkey and Ukraine (from
  5. Article 26  
Relationship with other international agreements  
1. The implementation of this Treaty shall not prejudice obligations undertaken by States Parties with regard to existing or future international agreements, to which they are parties, where those obligations are consistent with this Treaty.  
2. This Treaty shall not be cited as grounds for voiding defense cooperation agreements concluded between States Parties to this Treaty.

لحاظ قراردادی دولت‌ها وفق ماده ۶ معاهده منع گسترش و معاهده منع تسلیحات هسته‌ای به لحاظ حقوقی و اخلاقی مکلف به خلع سلاح هستند «اخلاق» برخلاف حقوق یک امر «درونی» و «نفسانی» که دارای ضمانت انسانی است ولی حقوق به لحاظ قلمرو ومبنا و ضمانت اجرا با اخلاق متفاوت است در این اثناء حقوق بین الملل به روش شناسی، زبان علمی، و نسبت منطقی/ علمی، تولیدی/ مصرفی و کارکردی/ ساختاری آن با علوم به ویژه علم اخلاق پرداخته است. با درک این ضرورت که شئون علمی و معرفتی حقوق بین الملل به همان نسبت قابل واکاوی، بازکاوی و تأمل است که وصف هنجاری و دستوری آن و به همین منظور، نسبت میان علم اخلاق/ نظام اخلاقی و دانش حقوق بین الملل/ سیستم حقوقی بین المللی با تأکید برهمسانی‌ها و تمایزات موجود بین این دو قلمرو علمی/ سیستم دستوری در مدل‌های تبیین، تعلق، معیار اعتبار سنجی گزاره‌ها، موضوع، روش، مسائل و دامنه تعامل و ارتباط بین آنها به دست دهد. نقش اخلاق در رعایت «تعهدات بین المللی»<sup>۲</sup> و به طور خاص حقوق بین الملل در قالب قواعدی چون «اصل وفای به عهد»<sup>۳</sup> و «قاعده استاپل»<sup>۴</sup> و «اصل حسن نیت»<sup>۵</sup> نمودار می‌شود در راستای تبیین منتظم نسبت‌های موجود و ممکن بین دانش حقوق بین الملل و نظام اخلاقی، با عطف توجه به رویکردهای متکثری که از بازخوانش تاریخ علم، جامعه شناسی، فلسفه حقوق کلاسیک و فلسفه حقوق/ فلسفه علم اخلاق قابل استنباط و استخراج است نسبت‌های میان این دو متغیر (اخلاق و حقوق)، بدون طرح و تدوین فرضیه‌ای که آزمون‌پذیری و به تبع آن تأیید، اثبات و یا ابطال وجوه متنوع و متکثر آن در پرتو حدسیات و با ارائه شواهد، قرائن و امارات مؤید، مثبت و مبطل آن، در نظر باشد، مهمترین تفاوت میان اخلاق و حقوق «ضمانت اجرای»<sup>۶</sup> آن است بنا براین حسب ظاهر برای اخلاق ضمانت اجرایی متصور نیست کاربرد اخلاق بر اساس اقتضائات جامعه بین المللی، فارغ از هرگونه فرهنگ داخلی به مطالعه ارزش‌ها و حقوق و تکالیف اخلاقی می‌پردازد و ضرورت تحلیل موضوع اخلاق در گستره حقوق بین الملل با مصادیق حقوق بین الملل بشرویشردوستانه و حقوق بین الملل معاهدات که مبنای اصلی آنها قواعد آمره است ارزیابی می‌شود. هرچند اطاعت از قانون فی‌النفسه یک ارزش اخلاقی است و بین قواعد اخلاقی و حقوقی تفاوتی حسب ظاهر نیست ولی برای رسیدن به «عدالت»<sup>۷</sup> توجه به «مفهوم اخلاق»<sup>۸</sup>

1. Ethics
2. International obligations
3. The principle of fulfilling the covenant
4. Staple rule
5. The principle of good faith
6. Performance guarantee
7. Justice
8. Ethical concept

ضرورت دارد در این راستا به لحاظ اخلاقی کاربرد سلاح‌های هسته‌ای اگر منطبق با حقوق بین الملل نباشد غیر قانونی است (سلیمی ترکمانی، ۱۳۹۴، ص ۳۶-۶۲) هر چند تفاوت زیادی در خلع سلاح بین کشورهای هسته‌ای وجود دارد به عنوان مثال. در روسیه، موسسات دولتی و مذهبی به طور مداوم این ایده را مطرح می‌کنند که سلاح‌های هسته‌ای از عناصر اصلی هویت ملی و امنیت روسیه حتی الهی هستند (Adam sky, 2019: 3) با ذکر این مقدمه، جمهوری اسلامی ایران در راستای حفظ «صلح و امنیت بین‌المللی»<sup>۱</sup> و به عنوان عضوی از جامعه بین‌المللی تعهدات خود را به موجب معاهدات بین‌المللی در «حوزه هسته‌ای»<sup>۲</sup> با حسن نیت ایفا نموده است و در کنار تعهدات قراردادی و شفاف‌سازی در حوزه فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای علیرغم فقدان هرگونه تعهد قراردادی به لحاظ اخلاقی هم همکاری‌های فراوانی با «آژانس بین‌المللی انرژی اتمی»<sup>۳</sup> داشته است.

«معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای»<sup>۴</sup> و سایر اسناد بین‌المللی مرتبط با آن صلاحیت یا اختیاری برای آژانس برای بازدید از اماکن نظامی کشور که از حساسترین مناطق محسوب می‌شود ایجاد نمی‌کند لذا ایران برای راستی‌آزمایی مجوز بازدید از پارچین را برای بازرسان آژانس صادر نمود. در این مقاله این فرضیه با معیارهای اخلاقی تحت سنجش قرار می‌گیرد که ایران در راستای تعهدات اخلاقی که برگرفته از فتوای مقام معظم رهبری مبنی بر حرمت استفاده از سلاح‌های هسته‌ای با پشتوانه‌ای که ریشه در شریعت مقدس دارد صرفاً براساس تعهدات اخلاقی نه به عنوان الزام حقوقی و به صورت داوطلبانه برای راستی‌آزمایی و برای شفاف‌سازی در کنترل تسلیحات و عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای همکاری لازم با مراجع بین‌المللی داشته و مورد تایید مراجع نظارتی قرار گرفته است.

### ۱- مبانی نظری و مروری بر پیشینه تحقیق

عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای موضوع معاهدات بین‌المللی است تحقیقات گسترده‌ای در خصوص ابعاد منع گسترش و خلع سلاح به رشته تحریر درآمده است در این راستا می‌توان به کتاب والتز و سیگن (۱۹۸۵) *The Spread of Nuclear Weapons* اشاره کرد این کتاب که مناظره‌ای بین والتز و سیگن در رابطه با اشاعه سلاح‌های هسته‌ای می‌باشد، سیگن می‌گوید اشاعه سلاح‌های هسته‌ای ممکن است ثبات و نظم امنیت بین‌المللی را برهم زند. حال آنکه والتز معتقد است اشاعه سلاح‌های هسته‌ای از آن جهت که بازدارندگی ایجاد می‌کند ممکن است

1. International peace and security
2. Nuclear field
3. International Atomic Energy Agency
4. Nuclear Non-Proliferation Treaty (N.P.T)

برای نظم بین‌المللی بهتر باشد. این کتاب بر اساس مقاله‌ای است که در سال ۱۹۸۱ تحت عنوان همین کتاب یعنی، "The Spread of Nuclear Weapons" توسط والتز به چاپ رسید و در آن زمان هیچکس در مورد آن اظهار نظر نکرد ( والتز و سیگن، ۱۹۸۵).<sup>۱</sup> بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، جامعه جهانی نگران انتقال دانش و فن آوری هسته‌ای از شوروی به سایر نقاط دنیا شد. از همین رو در سال ۱۹۹۴ مجمع عمومی سازمان ملل (G.A) تحت تاثیر این نگرانی تقاضای رای مشورتی از دیوان بین‌المللی دادگستری ICJ کرد. دیوان نیز بعد از ۱۸ ماه در سال ۱۹۹۶ تحت تاثیر کشورهای بزرگ این رای را صادر کرد: " نه حقوق بین‌الملل عرفی و نه حقوق بین‌المللی قراردادی استفاده از سلاح‌های هسته‌ای در درگیری‌های مسلحانه را منع نمی‌کند. مشروط به اینکه اصل تفکیک و رنج بیهوده را رعایت کنند، یعنی به غیرنظامیان بمب اتمی نزنند." در صورتیکه جنگ‌های گذشته نشان می‌دهد موشک‌های امریکا به کابل، بغداد، بلغراد و... اصابت کرده و موشک‌های صدام به شهرهای ایران و موشک‌های هیتلر به پاریس. جالب اینجاست که سیگن که خود معتقد است اشاعه سلاح‌های هسته‌ای دنیا را ناامن می‌کند در ادامه می‌افزاید که: " انگار سرنوشت ما غیر از این نیست که اشاعه شوند." ایالات متحده امریکا در چهار سال اول بعد از تولید بمب اتمی انحصار اتم را در اختیار داشت و حاضر نبود که اشاعه بشود. اما با دستیابی شوروی به بمب اتم ناگزیر شد اتم را تحت برنامه یورو اتم (EUROATOM) به فرانسه و انگلیس بدهد از سوی دیگر برای مهار اشاعه، مبادرت به تاسیس آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (IAEA) کرد. هدف از تاسیس این آژانس بنا به گفته امریکا انحصار اتم بوده است. بنابر استدلال آمریکاییان سلاح‌های هسته‌ای نباید اشاعه یابند و باعث نا امنی دنیا شوند لیکن اصل برابری حاکمیت و دکتترین خودیاری (self-help) باعث شده است سلاح‌های هسته‌ای با سرعت کم و نه زیاد اشاعه یابند. بنا بر استدلال دارندگان اتم (HAVES) اشاعه سلاح‌ها باید منع شود و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از طریق راست آزمایی (verification) اعضاء جامعه جهانی را بخصوص اعضاء NPT را نظارت و بازرسی نمایند و بازرسان دارای مصونیت کامل می‌باشند. اما عملکرد آژانس طوری بوده است که کشورها ندار (HAVE -NOT) آژانس را یک متغیر وابسته به قدرت‌ها به ویژه ایالات متحده امریکا می‌دانند.

مقاله آقای صالح رضایی پیش‌رباط که در سال (۱۳۹۶) منتشر شده دسترسی آژانس به مراکز نظامی از منظر حقوق بین‌الملل " به بررسی مقررات موافقت‌نامه پادمان جامع، پروتکل الحاقی و برجام در خصوص دسترسی آژانس به مراکز نظامی و شرایط و محدودیت‌های آن

پرداخته است.

در معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای و موافقتنامه‌های پادمان جامع مرتبط با آن، صلاحیت یا اختیاری برای آژانس بین‌المللی انرژی اتمی مبنی بر دسترسی به مکان‌های نظامی کشورهای متعاقد وجود ندارد.

پروتکل الحاقی نیز مقررات صریحی مبنی بر دسترسی آژانس به مراکز نظامی پیش‌بینی نکرده است. وی خاطر نشان می‌دارد که موافقتنامه‌های پادمان جامع نه تنها اختیار یا صلاحیتی برای آژانس در دسترسی به مکان‌های نظامی کشورها اعطا نکرده، بلکه به صراحت آژانس را از دسترسی به مراکز نظامی که فعالیت هسته‌ای انجام می‌دهند نیز منع کرده است. مقررات پروتکل الحاقی نیز صلاحیت یا اختیار مشخصی برای آژانس در دسترسی به مراکز نظامی پیش‌بینی نکرده است. از این رو، به نظر نمی‌رسد که درخواست آژانس برای دسترسی به مراکز نظامی کشورها از جمله ایران بر اساس این اسناد بتواند از مبنای حقوقی محکم و متقنی برخوردار باشد. رویه آژانس در ارتباط با دسترسی‌ها به مکان‌های نظامی نیز موید این واقعیت است که دولت‌ها اعتقادی به اختیار یا صلاحیت آژانس برای دسترسی به مراکز نظامی بر اساس مقررات آن اسناد ندارند. دسترسی‌هایی نیز که در عمل داده شده‌اند با موافقت و رضایت داوطلبانه دولت دسترسی شونده بوده است.

مطالعات انجام شده اغلب در حوزه خلع سلاح و امنیت بین‌المللی و الحاق یا عدم الحاق کشور به معاهدات بین‌المللی از جمله پروتکل الحاقی با توجه به سیاست خارجی کشور پرداخته است و در برخی موارد به وظایف و بازرسی‌های آژانس پرداخته و در کنار آن توجه بیشتری به تکالیف و وظایف دولت ایران در قبال آژانس را مورد واکاوی قرار داده است لذا ویژگی جدید این تحقیق فارغ از صلح آمیز بودن فعالیت‌های هسته‌ای ایران به بررسی جایگاه اخلاق در عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای پرداخته که تا کنون تحقیقی در این حوزه صورت نگرفته که این خود یکی از دلایل ترغیب نگارنده برای این موضوع است لذا هر گونه داده تحقیقاتی در این پژوهش بدیع و تازه خواهد بود.

## ۲- فعالیت‌های هسته‌ای دولت جمهوری اسلامی ایران

تاریخچه انرژی هسته‌ای در ایران، سابقه‌ای بیش از نیم قرن دارد و از سال‌های میانی قرن بیستم، ایران بر آن بود که فناوری هسته‌ای را کسب کند، ایالات متحده آمریکا یعنی مهمترین مخالف فعلی برنامه هسته‌ای بود. و پروتکلی منعقد گردید که در آن حوزه‌های مختلف همکاری طرفین مشخص شده بود. در این راستا دانشگاه تهران در زمینه فناوری هسته‌ای فعال شد و تربیت دانشجویان در این رابطه را آغاز کرد. یکی از این حوزه‌ها، انرژی اتمی بود. در ادامه موافقتی با کشورفرانسه منعقد شد که اشعار داشت: نظر به علایق خاص طرفین به ایجاد

بنیانی جدید به منظور گسترش همکاری صنعتی درازمدت بین دو کشور، طرف ایرانی آمادگی اصولی خود را برای سفارش ساخت چند نیروگاه اتمی به فرانسه، به ظرفیت تولید کل تا سقف ۵ هزار مگاوات که شرایط آن را مؤسسات دارای صلاحیت دو کشور مشترکاً تعیین خواهند کرد ابراز داشت. فرانسه از این موضوع استقبال کرد و متعهد شد که تدارکات جامع و گسترده‌ای را برای آموزش پرسنل ایرانی تسلیم دارد. با پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران کلیه تعهدات ایران با سایر کشورها تعلیق و برخی هم خاتمه یافت. تا اینکه موضوع هسته‌ای کشور در سال ۲۰۰۵ از طرف شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به شورای امنیت ارجاع و متعاقب آن قطعنامه‌های متعددی علیه کشور صادر شد که محدودیت‌های قانونی و اخلاقی فراوانی را در پی داشت.

### ۳- نحوه نظارت بر فعالیت‌های هسته‌ای

هرچند عملکرد شورای حکام در مواردی نشان داده است که برنامه هسته‌ای ایران انحراف از صلح‌آمیز بودن نداشته است. لکن نحوه اطلاع‌رسانی عدم پایبندی ایران از فعالیت‌های هسته‌ای برابر مواد ۳ (ب) ۴ و ۱۲ (ج) اساسنامه آژانس صورت می‌گیرد. وظیفه احراز عدم پایبندی بر عهده بازرسان آژانس قرار دارد براین اساس بازرسان آژانس باید هرگونه عدم پایبندی را به مدیرکل گزارش نماید و مدیرکل با توجه به ترتیبات اجرای گزارش عدم پایبندی را به شورای حکام منعکس کند و وفق ماده (۱۹) اساسنامه آژانس که ارتباط خاصی با بند (ج) ماده ۱۲ دارد ممکن است فرصت معقول جهت ارائه باز تصمیمات ضروری را برای یک کشور فراهم سازد.

آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به علت ایفای وظایف مشترک با شورای امنیت روابط تنگاتنگی برای جلوگیری از اشاعه هسته‌ای و منع تکثیر تسلیحات کشتار جمعی دارند در حقیقت آژانس به عنوان رکن فنی شورای امنیت و نهاد ناظر بر عدم انحراف هسته‌ای دولت‌ها به سمت مصارف نظامی محسوب می‌شود از طرفی هم برابر مواد ۳ و ۴ اساسنامه آژانس ماده (۳۹) منشور ملل متحد هم ناظر به تکالیف شورا در حوزه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است بعلاوه به موجب ماده (۱۱) مجمع عمومی به موجب ماده (۳۵) دولت‌های عضو به موجب ماده (۹۹) دبیرکل هم می‌تواند توجه شورا را جلب کند.

### ۴- ابعاد اخلاقی ایران در کنترل تسلیحات و عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای

برای درک بهتر محتوای ذهنی کافی است سختگیرانه‌ترین نظرات فقهی که استفاده از سلاح‌های هلاک‌کننده و نابودکننده جمعی را، حتی در حالت عدم اضطراب جنگی نیز مباح دانسته‌اند، مورد ملاحظه قرار گیرد. در این آرا استفاده از این سلاح‌ها در حالتی که تعداد غیر نظامیان حاضر در منطقه مورد هدفگیری زیاد باشد، حرام دانسته شده است (شربینی،

۱۳۷۷: ۲۲۴) در این راستا برای کنترل تسلیحات و عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای از زمان تاسیس مقرراتی از سوی آژانس، وضع و اعمال شده است در حال حاضر این نگرانی در دنیا وجود دارد که اعتبار معاهده ان پی تی منوط به تضمین حقوق کشورهای فاقد سلاح‌های هسته‌ای است (shaker, 1980: 290) کشورهای در حال توسعه در دهه ۱۹۷۰ با این وعده معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای را تصویب و امضاء کردند که به ازای واگذاری حق خود برای داشتن سلاح‌های هسته‌ای مانند ۵ قدرت هسته‌ای بتوانند از مزایای استفاده از انرژی هسته‌ای در اسناد توسعه هسته‌ای استفاده کنند (h.joner, 2011: 79) بدین منظور برای بهره‌مندی از این حق کشورها قراردادهایی با آژانس با عنوان «پادمان» را امضاء می‌کنند. مفهوم پادمان هسته‌ای معادل واژه Nuclear Safeguards است که در اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بکار رفته و به معنای «نظارت و بازرسی از مواد و موسسات هسته‌ای» به منظور اطمینان از کاربرد صلح‌آمیز آنها است. از اینرو آژانس بین‌المللی انرژی اتمی استانداردهایی را در چارچوب شفاف‌سازی تنظیم و در اختیار کشورها قرار می‌دهد. تاکنون چهار الگوی پادمانی و نظارتی توسط آژانس مورد تصویب قرار گرفته است: قابل ذکر است با توجه به این رعایت حقوق بین‌الملل و معاهدات بین‌المللی ناشی از رضایت دولتهاست و به عنوان یک اصل کلی مورد پذیرش جامعه جهانی است که از آن به اصل رضایی بودن معاهدات نام برده می‌شود از اینرو موافقت نامه‌های بین‌المللی و معاهدات ناظر بر فعالیت‌های هسته‌ای از نظر جمهوری اسلامی باید با شرع مقدس و اخلاق اسلامی مطابقت داشته باشد که ذیلاً به آن موارد اشاره می‌شود:

- ۱- موافقتنامه پادمانی (۶۶)<sup>۱</sup> این قرارداد جهت بازرسی آژانس با کشورهای عضو منعقد می‌شود که با رضایت دولتها در بازرسی از اماکن هسته‌ای صورت می‌گیرد.
- ۲- موافقتنامه جامع پادمانی معروف به سند (۱۵۳)<sup>۲</sup> دولت ایران براساس این الگو، موافقتنامه نظارتی رادر ۱۹ ژوئن ۱۹۷۳ با آژانس منعقد کرده است که به سند (INFICIRC/214) معروف است.
- ۳- پروتکل الحاقی یاسند (۵۴)<sup>۳</sup> پروتکل الحاقی نیز یک الگو و نمونه برای موافقت نامه‌های پادمانی یا نظارتی اعضای آژانس است. شورای حکام، پروتکل الحاقی را به منظور تقویت کارآمدی نظام پادمان‌های آژانس به تصویب رسانده است. آژانس از طریق پروتکل الحاقی دسترسی کاملتری به تمام فعالیت‌های مربوط به امور هسته‌ای کشورهای عضو دارد.
- ۴- مقررات برنامه اقدام مشترک موسوم برجام (۵+۱) یک معاهده بین‌المللی است که

1. INFICIRC/66

2. INFICIRC/153

3. INFICIRC/ 54



هدف اصلی آن جلوگیری از گسترش سلاحهای هسته‌ای و استفاده صلح آمیز هسته‌ای است. (Reed and still man, 2009:144)

آژانس براساس الگوهای پیش گفته چهارنوع بازرسی از فعالیت هسته‌ای اعضا انجام می‌دهد دولت ایران در کنارتعهدات حقوقی به لحاظ ائدولوژی صلح و فتوای مقام معظم رهبری از باب حرمت سلاح های هسته‌ای اخلاقاً متعهد به رعایت زندگی مسالمت آمیز در جامعه جهانی بوده و هست و در این راستا الگوهای نظارتی را به شرح آتی پذیرفته است که عبارتند از:

۱. بازرسی موقت (Ad hoc Inspection) بازرسی موقت براساس ماده (۸۳) موافقت نامه پادمان صورت می‌گیرد در این بازرسی وفق استاندارد زمانی تعریف شده ۷ روز قبل از بازرسی به کشور بازرسی شونده اطلاع رسانی می‌شود و حداقل هم ۲ روز قبل از بازرسی اطلاع رسانی مجدد نماید مادامیکه دولت مورد نظر بازرسی اعلام رضایت نکند بازرسی صورت نمی‌گیرد و بازرسان نمی‌توانند به هر مکانی که بخواهند دسترسی پیدا کنند. در این نوع بازرسی وفق ماده (۷۵) موافقت نامه پادمان بازرسی از سایت های اعلام نشده را رد می‌کند از طرفی هم براساس پاراگراف ۷۴ دو شرط را لازم می‌داند ۱- اینکه درخواست آژانس باید با حسن نیت باشد ۲- اینکه احترام به حق حاکمیت ایران به رسمیت شناخته شود.

۲. بازرسی معمولی (Routine Inspection) در این نوع بازرسی که به موجب مقررره (۷۲) قرارداد آژانس موسوم به (پادمان) انجام می‌شود و ۷ روز قبل از بازرسی به صورت کتبی به کشور هدف اطلاع رسانی می‌شود در این بازرسی بیشتر به تطبیق گزارشات و اظهارات و فعالیت های دولتهای عضو می‌پردازد در این نوع بازرسی فقط مجاز به بازرسی از نقاط تعیین شده می‌باشند در این مورد بازرسی از تاسیساتی که حداکثر ۵ کیلوگرم مواد تولید یا موجود دارند سالانه انجام می‌شود و تاسیساتی که مواد تولیدی بیش از ۵ کیلوگرم دارند بازرسی ها براساس نفر سال انجام می‌گیرد و بازرسان در خصوص تاسیساتی که دارای غنای بالای ۵ درصد است حداقل باید ۲۴ ساعت قبل اطلاع رسانی کند مواد ۸۰ و ۸۱ موافقت نامه پادمان ناظر بر این موضوع است براساس ماده ۸۴ موافقت نامه پادمان آژانس می‌تواند از تاسیسات اعلام شده بازرسی نماید و آژانس هم متعهد شده که هر گاه هر عملی باشد براساس برنامه کاری بازدید انجام داده و دولت ایران در راستای اخلاق مدارای تکالیف خود را به نحو احسن ایفاء نموده است موضوع این بازرسی در عدم پایبندی اساساً با موضوع به کارگیری و استفاده برای مقاصد غیر صلح آمیز ملازمه داشته است.

۳. بازرسی ویژه (Special Inspection) این بازرسی به موجب اختیار حاصل از ماده (۱۸) قرارداد پادمانی و تصویب شورای مرکزی آژانس (حکام) و با جواز حاصل از ماده (۷۷) قرارداد پادمانی زمانی استفاده می‌شود که آژانس اطلاعات ارائه شده توسط عضو را کافی نداند، صورت

می‌گیرد.

۴. بازرسی‌های پروتکل الحاقی. این نوع نظارت، نیازی به تصویب شورای حکام ندارد و آژانس حق دارد به «هر مکان» و «هر زمانی» که برای نظارت تشخیص داده است، دسترسی پیدا کند. شیوه بازرسی در پروتکل الحاقی هم وفق ماده ۶ این معاهده شامل مشاهده عینی هسته ای هست. در پروتکل الحاقی سخنی از حق دسترسی آژانس به مراکز حساس امنیتی و پایگاههای نظامی کشورهای عضو نشده است بلکه آژانس مطابق مواد (۷) و (۱۵) پروتکل الحاقی ملزم شده جهت تضمین حفاظت موثر در برابر افشای اسرار و اطلاعات محرمانه ای که حین اجرای پروتکل در کشور مربوط از آن آگاه می‌شود رژیم نظارتی دقیق برقرار کند در این حوزه هم اجرای داوطلبانه بخشی از پروتکل الحاقی ماهیت اخلاقی رفتار ایران را نشان داده است.

گزارش‌های آژانس در ارتباط با کشورهای عضو از سه حالت خارج نیست یا درستی و کامل بودن اظهارات کشور را تایید می‌کند که برنامه هسته ای با هیچ مشکلی مواجه نیست یا آژانس نه درستی و نه کامل بودن اظهارات کشور را تایید می‌کند که در این حالت احتمالاً این کشور دنبال سلاح اتمی است<sup>۱</sup> یا آژانس درستی را تایید می‌کند اما کامل بودن را تایید نمی‌کند<sup>۲</sup> در این راستا قلمرو مواد (۷۰) تا (۹۰) موافقت نامه پادمان به بازرسی آژانس اختصاص دارد ماده (۱۸) موافقت نامه پادمان دلالت به عدم الزام دولت ایران به سطح دسترسی بازرسان به مراکز نظامی است (Joyner, 2013:3) جمهوری اسلامی ایران است در راستای حفظ صلح و امنیت بین المللی و به عنوان عضوی از جامعه بین المللی تعهدات خود را به موجب معاهدات بین المللی با حسن نیت ایفا نموده است و در کنار تعهدات قراردادی و شفاف ساز در حوزه فعالیت های صلح آمیز هسته ای علیرغم فقدان هرگونه تعهد قراردادی به لحاظ اخلاقی هم همکاری های فراوانی با آژانس بین المللی انرژی هسته ای داشته است به عنوان مثال برای بازدید از اماکن نظامی کشور که از حساسترین مناطق محسوب می‌شود تعهدی متوجه ایران نیست در این رهگذر پذیرش دولت ایران برای بازدید از اماکن نظامی نظیر پارچین صرفاً براساس تعهدات اخلاقی نه به عنوان الزام حقوقی و به صورت داوطلبانه برای راستی آزمایی و برای شفاف سازی صورت گرفته است از طرفی هم به موجب ماده (۴) معاهده منع گسترش سلاحهای هسته ای که در حکم یک قاعده بنیادین است اشعار دارد: ۱- هیچ یک از مواد این معاهده نبایستی به گونه ای تفسیر شود که به حق ذاتی کشورهای عضو آسیبی وارد شود. ۲- همه اعضای این معاهده متعهد میشوند که تبادل هرچه گسترده تر موضوع پروتکل الحاقی ناظر به فعالیت های هسته ای

۱. کره شمالی

۲. ایران، کره جنوبی، ژاپن

کشورها از راستی آزمایی و عدم انحراف آنهاست.

براساس پروتکل الحاقی دولتها ملزم به ارائه اطلاعات گسترده از فعالیت های هسته ای خود هستند (asada,2016:97) اعضای این معاهده با توجه به نیاز های مناطق در حال توسعه مشارکت کنند موضوع رعایت تعهدات بین المللی و عدم رعایت آن در حقوق بین الملل و درجه بندی نقض تعهدات بین المللی از جمله الزامات ناشی از معاهدات پذیرفته شده وفق ماده ۶۰ کنوانسیون وین ۱۹۶۹ موسوم به کنوانسیون حقوق معاهدات که سخن از نقض اساسی (MATERAL- BREACH) به میان آورده لذا معاهده منع گسترش سلاحهای هسته ای به گونه ای تبعیض آمیز دولتها را به دوگروه دارنده سلاح هسته ای و دولتهای فاقد سلاح هسته ای تقسیم کرده است (VETURINI, 2011:357)

مقررات مندرج در بند (ج) ماده ۱۲ اساسنامه آژانس بین المللی انرژی اتمی ناظر به عدم پایبندی دولتهای عضو به موجب موافقت نامه پادمان است و در موضوع ایران با توجه به بن بست هسته ای ایران و غرب شورای حکام فعالیت های هسته ای ایران را مورد تردید قرار داد و تشخیص آن را برعهده شورای امنیت گذاشت واژه عدم پایبندی تعریف مشخصی در حقوق بین الملل ندارد ولی به طور کلی می توان به عدم رعایت تعهدات بین المللی و نقض یک مقررره اشاره کرد و واژه عدم پایبندی در مواردی به کار می رود که فعل و یا ترک فعل دولتی که مرتکب یک نقض بین المللی باشد و در صورت تعارض بین موافقت نامه پادمان و پروتکل الحاقی<sup>۱</sup> مقررات پادمان اعمال خواهد شد (Fischer, 1997:540)

۱. پروتکل الحاقی در ۱۵ می ۱۹۹۷ تصویب شد که شامل یک مقدمه و ۱۸ ماده است و یک معاهده امنیتی در حوزه خلع سلاح می باشد

## نتیجه گیری

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که اخلاق در کنار تعهدات قراردادی نقش موثری در کنترل خلع سلاح هسته ای دارد و تضمین صلح مستلزم تغییر الگوی دیدگاه مردم نسبت به خود و دیگران است و اخلاق ضمانت اجرای تعهدات کشورها در حوزه رعایت حقوق بین الملل است و ابعاد انسانی پر رنگ تر از تعهدات قراردادی می‌باشد و صلاحیت آژانس بین المللی انرژی اتمی به عنوان یک سازمان بین المللی براساس اساسنامه خود همانگونه که از عنوان آن پیداست توسعه کاربردهای صلح آمیز فناوری هسته ای و جلوگیری از انحراف آنهاست و دولت ایران نه بر اساس تعهدات حقوقی بلکه وفق تعهدات نرم اخلاقی و برای حل نگرانی جامعه جهانی از فعالیت های صلح آمیز خود همکاری لازم با بازرسان آژانس را داشته است صحت این ادعا همکاری داوطلبانه و به عنوان اقدام اطمینان ساز ایران با بازرسان آژانس در بازدید بازرسان از مراکز نظامی ایران می‌باشد که طی ۳ مرحله اجازه بازدید بازرسان از سایت پارچین را در تاریخ های ژانویه و نوامبر ۲۰۰۵ و سپتامبر ۲۰۱۵ را داده است آژانس در گزارشات خود اعلام کرد که به ساختمان و اطراف سایت دسترسی پیدا کرده و نمونه برداری هم کرده است و نتایج این نمونه برداری نشان نداده است که مواد هسته ای وجود دارد و هرچند صلاحیت آژانس براساس موافقت نامه پادمان و مقررات پروتکل الحاقی به مراکز نظامی را ندارد بلکه به صراحت آژانس را از دسترسی به مکانهای نظامی را نیز منع کرده است که از مبنای حقوقی محکم و متقن برخوردار نیست در مقررات بر جام هم حق دسترسی آژانس به مراکز نظامی ایران پیش بینی نشده است و در وضعیت فعلی حقوق بین الملل هم نمی‌توان مدعی شد که آژانس حق دسترسی به مراکز نظامی کشورها را به منظور راستی آزمایی داشته باشد بنابراین حقوق آژانس در بازرسی ها محدود به مراکزی است فاقد فعالیت نظامی باشد و دسترسی به مراکز نظامی تابع اصل رضایت داوطلبانه حاکمیتی است اساسنامه آژانس و مقررات پادمان و مقررات پروتکل الحاقی مجموعاً یک سند محسوب و مقررات آن توامان باید تفسیر شود و در هیچ یک از مقررات ناظر به فعالیت های هسته ای تکلیف قانونی برای ایران برای همکاری با بازرسان آژانس برای بازرسی از اماکن نظامی ایران پیش بینی نشده و دولت ایران وفق تعهدات اخلاقی برای شفاف سازی فعالیت های خود با آژانس همکاری دارد به موجب حقوق بین الملل عام کشورها می‌توانند فعالیت های مرتبط با سوخت هسته ای شامل تحقیق توسعه تولید و بهره برداری و حتی تولید سلاح هسته ای بهره مند گردد به این علت که هیچ تعریفی از اهداف نظامی نشده است نکته نهایی این است که در اساسنامه آژانس بین المللی انرژی اتمی به صراحت تولید سلاح های هسته ای برای دولتهای عضو منع نمی‌کند فقط کمک و مساعدت را مشروط نموده است.

## فهرست منابع

### منابع فارسی

۱. عسگری پوریا، حسین نژاد (۱۳۹۵) معاهده تجارت اسلحه در فراز و نشیب انعقاد و اجرا: مطالعه تطبیقی با موازین عام حقوق بین الملل، مجله پژوهشهای حقوق تطبیقی دوره ۲۰
۲. سلیمی ترکمانی، حجت (۱۳۹۴) حقوق بین الملل هسته‌ای، تهران نشر دانش
۳. شریینی خطیب، محمد، مغنی المحتاج الی معرفه معانی الفاظ المنهاج، ج ۴، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۳۷۷ق.
۴. کاظم غریب آبادی، موضوع هسته‌ای ایران به روایت اسناد، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، بهار ۱۳۸۶،
۵. روحانی صدر حسن، تاریخچه انرژی هسته‌ای در ایران و جهان، فصلنامه گنجینه اسناد ۱۳۸۶

### منابع انگلیسی

1. A poll by WorldPublicOpinion.org of 19,142 respondents across 21 nations was conducted between 10 January and 29 August 2008, a collaborative research project involving research centers from around the world and managed by the Program on International Policy Attitudes (PIPA) at the University of Maryland. Margins of error range from  $\pm 2$  to 4 percentage points. The study included all nations with nuclear weapons (except North Korea) and the following non-nuclear nations: Argentina, Azerbaijan, Egypt, Indonesia, Iran, Kenya, Mexico, Nigeria, the Palestinian Territories, South Korea, Thailand, Turkey and Ukraine
2. Adam sky, D. (2019). Russian nuclear orthodoxy: Religion, politics, and strategy. Stanford University Press.
3. Asada, m (2015) NPT and the IAEA additional in nuclear non-proliferation in international law: volume II volume 2, edited by Janna tan L black-branch assert press, Hague
4. Den Dekker, Guido (2001), the law of arms control: international supervision and enforcement use: martin use. Nijh off publishers
5. Dray Kimball (2019) Iran's latest setup is a step in the wrong direction executive director , 202-463-827- ext. 107 at online <http://www.armscontrol.org/pressroom>

6. Fischer (1997), history of the international atomic energy: the first forty years IAEA, Vienna
7. Joyner, d (2013) an IAEA special inspection of parch in <http://armscontrollaw.com/2013/05/16/an-iaea-specail-inspection-of-parchin>
8. Joyner. Daniel, Iran's nuclear program and international law, Penn state journal of law & international affairs, vol2,
9. Paul K. Kerr Iran's nuclear program Tehran's compliance with international obligation congressional research service, jane 24,2013
10. Reed, Thomas C. and Still man, Danny B. (2009). The Nuclear Express: A-Political History of the Bomb and its Proliferation, Zenith Press.
11. Kiss, alexander, (2006) state responsibility and liability for nuclear damage Denver journal, of intervention, law & policy, vol.35,
12. Kerr, Paul k. Katz man, Kenneth (2018) Iran nuclear agreement and u's exit, congressional research service
13. Xiaoping hung (2016) the Iranian nuclear issue and regional security: dilemmas, responses the future department of political affairs middle Est and west and Asia division
14. Kelsey davenport and Daryl g. Kim ball, (2015) frequently asked question about the Iran deal. Volume 7 <https://www.armscontrol.org/issue-birds>
15. Kelsey davenport (2019) Iran plans further nuclear breaches November at online : [https://www.armscontorol.org/act/2019-11/news/Iran-plans-further-nuclear, branches](https://www.armscontorol.org/act/2019-11/news/Iran-plans-further-nuclear-branches)
16. Shaker, m (1980), the nuclear non-proliferation treaty: organ and implementation, Oceana puns.